

GORDION DOSTLARI B Ü L T E N İ

Şekil 1: Erken Frig İç Kale Kapısı'nın konservasyonu. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

Bu sezon, yenilenen kazı çalışmalarının üçüncü yılıydı. Her ne kadar çalışmalarımızın büyük bölümünü yine özellikle Erken Frig Kapısı, Teras Binası ve 9. yüzyıl çakıl taşı mozağının mimari konservasyonuna ayırmış olsak da, bu kazı sezonunda özellikle Erken, Orta ve Geç Frig dönemlerine (M.Ö. 9. – 4. yüzyıl) tarihlenen şehir

planı ile sur sistemlerine yoğunlaştık. Bu bültenle destekleriniz sayesinde ortaya çıkardığımız en yeni keşifleri ve başarılarımızı sizlerle paylaşma şansı buluyoruz. Ayrıca, bu keşiflerimizi Gordion'da sizlere şahsen gösterebilmeyi dört gözle bekliyoruz. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da yerleşim yerinde 10'dan fazla farklı sektörde çalıştık.

Haziran, Temmuz ve Ağustos ayının ilk yarısı boyunca farklı dönemlerde yaklaşık 40 bilim insanı ve uzman Gordion ekibinin bir parçası oldu.

Mimari Konservasyon ve Restorasyon

2013 ve 2014'te olduğu gibi bu yıl da mimari konservasyon çalışmalarının odak

noktasını Anadolu'daki en iyi korunmuş Demir Çağı şehir kapısı olan **Erken Frig Kapısı**'nın stabilizasyonu oluşturdu (Şekil 1-3). 1999'da meydana gelen büyük depremten sonra kapının taş duvarında ciddi bir esneme meydana geldi. Biz de taşların konservasyonunu yapmak ve yapının stabilizasyonunu sağlamak için beş yıllık strateji planı hazırladık. J. M. Kaplan Fonu, Selz Vakfı ve Merops Vakfı'nın cömert destekleri sayesinde kapı için yeni bir iskele sistemi edinip kurmak için gerekli imkânları elde ettik. Bu iskele sistemi Ankara'daki Tamer Kalıp ve İskele Sistemleri'nden sağlandı. İskelenin üzerine 1500 kilo kaldırma kapasitesine sahip alüminyum bir gezer vinç yerleştirdik. Vinç, Biggs Mühendislik Danışmanlık PLLC'den mühendisimiz David Biggs tarafından tasarlanıp, Alman firması Schilling Gerätebau tarafından üretildi (Şekil 1, 2). Bu vinç sayesinde Kapı'daki hasarlı ya da yerinden oynamış taşları kaldırıp konservasyondan geçecekleri iskeleye götürebildik (Şekil 3).

Önce, hasar görmüş alanın çevresindeki taş duvarın açılmış birleşme yerlerine küçük taşlar koyuldu ve kalan boşluklar da kireç harcı ve sıvayla dolduruldu. Kapı'nın kuzeydoğu köşesindeki çatlamış bloklar ise mikro-enjeksiyon tekniği ve paslanmaz çelik çubuklarla yerinde sağlamlaştırıldı.

Hasar görmüş taşları kaldırmak için öncelikle 1988'de Kapı'nın Güney Avlu'sunun üzerine koyulan beton örtüyü kaldırmamız gerekiyordu. Böylesi örtülerin koyulması birkaç on yıl önce mimari konservasyonda sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdi. Fakat beton her yaz ve kış döneminde düzenli olarak çatladığı için, nem taş duvarın içine sızarak duvarı güçsüzleştirirdi. Örtüyü kaldırdıktan sonra esnemenin meydana geldiği bölgedeki kaplama taşlarını kaldırmak için gezer vinci kullandık. Belgelenen ve

Şekil 2: Erken Frig İç Kale Kapısı'ndaki zarar görmüş blokların kaldırılması.
Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

Şekil 3: Erken Frig İç Kale Kapısı'ndaki blokların konservasyonu.
Fotoğrafçı Brian Rose.

Şekil 4: Erken Frig Teras Binası'nda 5 ve 6 no.lu odaları ayıran duvar, konservasyondan önce. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.
 Şekil 5: Erken Frig Teras Binası'nda 5 ve 6 no.lu odaları ayıran duvar, konservasyondan sonra. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

paslanmaz çelik çubukların içlerine yerleştirilmesi ve epoksi uygulanmasıyla konservasyonu tamamlanan 16 adet kaplama taşı kaldırıldı. Taşları kaldırmaya başladığımızda depremin yarattığı hasar hemen ortaya çıktığından bu projenin ne kadar acil olduğu da netleşti.

100 metreden daha uzun ve sekiz odalı bir endüstri kompleksi olan Erken Frig **Teras Binası**'nın konservasyonu 2009'dan beri devam etmektedir. Buradaki çalışmalarımızda öncelikli olarak

önem verdiğimiz bölge, yaklaşık M.Ö. 800'de meydana gelen büyük bir yangınla ciddi şekilde hasar gören binanın taş temelleriydi. 2015 yılında kompleksin beşinci ve altıncı odalarını ayıran duvarın konservasyonunda yoğunlaştık (Şekil 4, 5). Konservasyon çalışmaları arasında çatlayan taş blokların epoksi ile onarılması, konservasyonu tamamlanmış taşlarla duvarların yeniden inşa edilmesi ve konservasyondan geçen blokları sağlamlaştırmak için içlerine paslanmaz

çelik çubuklar yerleştirilmesi bulunuyordu. Duvarın yeniden örülmesi için çok az sayıda yeni taşla ihtiyaç duyuldu. Ayrıca, taş duvarın yeniden örülen kısmındaki boşluklara küçük taşlar yerleştirildi. Bu şekilde Erken Frig inşaat tekniklerini takip etmiş olduk.

Gordion'daki mimari konservasyon stratejilerinin tamamı öncelikle Penn Tarihi Koruma Programı'ndan Frank Matero tarafından geliştirildi. Elisa del Bono ile Angelo Lanza saha yönetici-

si, Giuseppe Bomba ve Renzo Durante de onların asistanları olarak görev yaptı. Projenin mühendislik kısımları David Biggs ve Semih Gönen tarafından denetlendi. Arkeobotanik uzmanı Naomi Miller, konservasyonu tamamlanan duvarların sıg köklü bitkiler kullanılarak kaplanmasıyla elde edilen “yumuşak örtü” (soft capping) tekniğinin geliştirilmesine yardımcı olarak konservasyon çalışmalarında son derece önemli bir rol oynadı.

Çakıl taşı Mozaik

Gordion Müzesi'nin hazinelerinden birini Erken Frig elit binalarından Megaron 2'de bulunan çok renkli çakıl taşı mozaik oluşturur (Şekil 6-8). M. Ö. doku-zuncu yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mozaik, renkli taşlardan yapılmış bugüne kadar bulunan en erken mozaik olduğundan, birkaç sezonumuzu mozaik'in konservasyonuna ayırdık. Panellerden biri Şubat ayında açılacak olan Gordion sergisi için Penn Müzesi'ne gidecek olduğundan, konservatörlerimiz dikkatlerinin büyük bölümünü bu panelin konservasyonuna verdiler. Mozaik konservasyonu çalışmasının yöneticiliğini Cricket Harbeck ve Jessica Johnson, asistanlığını da William Shelley, Eda Kaygusuz ve Erbil'deki Irak Antik Eserler ve Miras Koruma Enstitüsü'nden bize katılan konservasyon stajyerimiz Pshtivan Ahmed Ibrahim yaptı.

2013 ve 2014 yıllarında panel Gordion Müzesi'ndeki sergi alanından güvenli bir şekilde kaldırıldı, tersyüz edildi, (1960'larda uygulanan) kalın beton kesilerek inceltilti. Beton mozaik'in arkasına uygulandığında betonun bir kısmı orijinal desenleri kapatacak biçimde yüzeyi kaplamıştı. 2015 sezonunun başında panel tekrar ön tarafına çevrildi ve yüzeye taşan beton orijinal çakıl taşlarının üzerinden temizlendi. Bu esnada çakıl taşlarının

Şekil 6: Konservasyondan önce çakıl taşı mozaik. Fotoğraf Gordion Arkeoloji Projesi.

Şekil 7: Konservasyondan sonra çakıl taşı mozaik. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

yerlerine dikkatlice sabitlendiğinden emin olundu.

Porsuk vadisinde Gordion'dan sadece birkaç kilometre uzaklıkta bulunan ve orijinal çakıl taşlarının elde edildiği aynı kaynaklardan yeni beyaz, kırmızı ve siyah çakıl taşları toplandı. Bu yeni çakıl

taşları mozaik'in eksik kısımlarının doldurulması ve böylece desenlerin izleyicilerin daha rahat anlayabileceği hale getirilmesi için kullanıldı. Bu uygulamanın başarılı sonuçlarını Şekil 7'de görebilirsiniz. Eksik kısımlara yerleştirilen taşlar şellak ile kaplandı. Şellakla kaplan-

an taşlar ultraviyole ışık altında turuncu şekilde parladığından restore edilmiş alanların orijinalinden kolayca ayırt edilmesi sağlandı. Ağır mozaik panelin sandığa yerleştirilip Penn Müzesi'ne nakliyatı sırasında düzgün bir şekilde korunup desteklenmesini sağlamak için paketleme destek yapısı Richard Liebhart tarafından kuruldu.

Kazı

Bu yılki en heyecan verici keşiflerimizden birini höyüğün güney tarafında yaptık (Alan 1). Burada 2013 ve 2014 yıllarındaki kazılarda iç kalenin batı kısmının surlarla çevrildiğini ve bu surların Erken Frig döneminde (M.Ö. 9. yüzyıl) hâlihazırda inşa edilmiş olduğunu gösteren bir Frig duvar sistemi ortaya çıkarılmıştı (Şekil 9). Bunların hiçbiri daha önceleri bilinmiyordu.

2014 yılında ana sur duvarında Aşağı Şehir'e doğru giden bir eğim keşfetmiştik. Bu eğimin konumu Küçük Höyük'teki büyük Orta Frig kalesine doğru giden ve uzaktan algılama yöntemiyle ortaya çıkarılan sokakla uyumluydu. Başka bir deyişle, Aşağı Şehir'den İç Kale'ye doğru giden sokağın batı ucu ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Biz de anıtsal kapının burada keşfedilmeyi beklediğini farz etmiştik. Bu yüzden de bu 2015 yılındaki kazılarımızda yeniden bu bölgede yoğunlaştık. Bu sezonki genişletmeyle açmanın boyutları 30 x 20 m oldu.

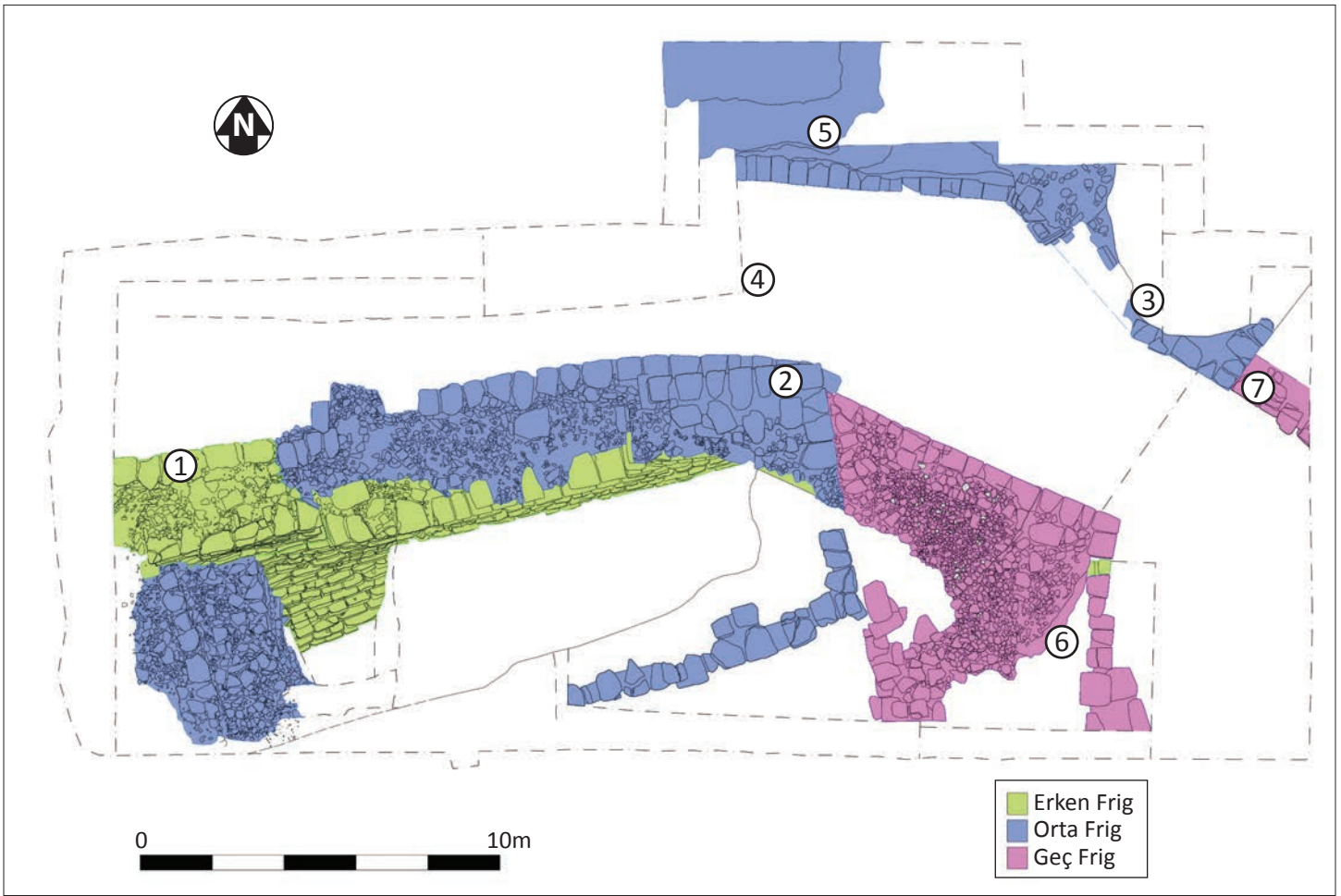
Kazı sezonu boyunca giriş ağı, sur duvarları ve M.Ö. 9. ilâ 4. yüzyıllar arasında yayılan kale burçları keşfettik. Mimarinin karmaşık tarihi en kolay mimari tabakalarını farklı renklerle gösteren Şekil 10'daki plandan anlaşılabilir. İnşaat çalışmalarına Erken Frig döneminde (M.Ö. 9. yüzyıl), iç kalenin güneydoğu tarafında anıtsal kapının inşa edildiği zamanda başlanmış gibi görünüyor (Şekil 1, 2). 2,5 m'den daha yüksek, büyük bir

Şekil 8: Konservasyon sırasında çakıl taşı mozaik. Konservatör Jessie Johnson stratejisini Julian Siggers, Amanda Mitchell-Boyask, Charles Williams ve Dan Rahimi'ye açıklarken. Eda Kaygusuz asistanlığını yapıyor. Fotoğrafçı Brian Rose.

Şekil 9: İç Kale Höyüğü'nün güney tarafındaki Alan 1 açmasının görünüşü. Fotoğrafçılar Lucas Stephens ve Gebhard Bieg.

Şekil 10: Alan 1'de Erken, Orta ve Geç Frig dönemlerindeki inşaat çalışmalarının aşamalarının renklere ayrılarak gösterildiği plan.
Planı çizenler Sarah Leppard, Simon Greenslade ve David Bescoby.

yokuş ya da basamaklı teras yaklaşık 3 m genişliğindeki büyük sur duvarını (Şekil 10'da no. 1: yeşil) destekliyordu. Yokuşun 13 basamağını ortaya çıkardık, ancak yokuş aşağı doğru muhtemelen 3-4 m daha devam ediyordu. Bu da demek oluyor ki, yokuşla yokuşun desteklediği duvar büyük bir ihtimalle 10 m'den daha fazla yükseliyordu.

Yaklaşık M.Ö. 800'de meydana gelen yangından sonra Erken Frig duvarı, muhtemelen M.Ö. 8. yüzyılın başlarında inşa edilen Orta Frig sur duvarına destek olarak kullanıldı. Bu alanda koruma altındaki iç kale dışarı, güneye doğru yaklaşık 6 m boyunca genişletildi. Alanın

genişletilmesi sırasında moloz taşları Erken Frig yokuşunun önüne dökülerek 2800 yıldan uzun bir süre sonra bu yığını ortaya çıkarana kadar da etkileyici bir şekilde gözden kayboldu (Şekil 9-12). İç kaleye doğru giden yolun batı tarafında 8 m eninde yeni bir burç inşa edildi (Şekil 10'da no. 2: mavi). Ayrıca güneyde de yine 8 m eninde bir tamamlayıcı burç keşfedildi (Şekil 10'da no 3: mavi). Güney burcun 1950'lerde surun daha kuzeydoğusuna doğru keşfedilen Orta Frig yokuşuna paralel olduğunu fark ettiğimizde çok mutlu olduk ve gelecek yılki kazıda bu iki alanı birbiriyle bağlamayı umuyoruz.

Bu iki burç batıya doğru uzanan

yola, yaklaşık 5 m genişliğindeki (Şekil 12) batı burcunun (Şekil 10'daki no. 4) arkasından yelpaze şeklinde bir giriş oluşturuyor. Yolun sonradan kuzeye, iç kaleye doğru dönüp dönmediği hala kesin değil, fakat gelecek yıl açmanın kuzeye doğru genişletilmesi bu soruyu cevaplandıracaktır.

Yolun güney tarafında sıklıkla 0,60 m'den yüksek, 1,30 m'den uzun devasa çok renkli taşlar bulunmaktadır. Bu yıl yolun kuzey tarafı da ortaya çıkarıldı (Şekil 10'da no.5: mavi) ve bu alanda düzgünce kesilmiş ve üst tarafı hemen önüne yıkılmış bir kesme taş sırası bulundu (Şekil 13). Yıkılmış bloklara ba-

karsak, burada da, en azından %15'i parlak kırmızı renkte, çok renkli taşlardan örülmüş bir duvarla alakadar oluyoruz. Kırmızı taşlar, taş ocağından şehre işlenmemiş halde taşınıp yerleşim yerinde son haline getirilmiş ve tıraşlamadan arta kalan parçalar Şekil 13'te de görülebileceği üzere duvarın arkasına destek olarak dökülmüş olmalıdır. Bu duvar iç kalenin muazzam ağırlığını yüklenmiş olmalı. Bu da demek oluyor ki, duvar orijinalinde 3 m'den daha yüksekti. Yani eninde sonunda yıkılmış olması şaşırtıcı değildir.

Her ne kadar duvarların çevresindeki dolguda Rodney Young'ın Küçük Höyük kalesinde bulduğu gibi çok sayıda Pers okucu bulamamış olsak da, surlar 540'larda gerçekleşen başarılı Pers saldırılarını önlemek için yeterince güçlü değildi. Persler Gordion'un kontrolünü ele geçirdikten sonra dış surlar işlevsiz hale geldi, çünkü Küçük Höyük kalesinin yanındaki Pers kuşatma höyüğü yerinde kalmaya devam etti. Bu da demek oluyor ki, iç kalenin sınırlarını oluşturan bunun gibi surlar stratejik açıdan daha da büyük bir önem kazandı.

Bu dönemde (yaklaşık M.Ö. 540-400) kullanımdan kalkan batı burcunun yanına yeni bir burç (Şekil 10'daki no. 6: pembe) eklendi. Bu burcun sadece bir kısmını açığa çıkarmış olmamıza rağmen, bu da 8 m enindeymiş ve yolun girişini daha da daraltıyormuş gibi görünüyor. Burcun temellerinde, altıncı yüzyılın ortalarına tarihlenen parçalanmış boyalı mimari terakota grubu ile açıkça burcun üst duvarlarını oluşturan devasa bir kerpiç yıkıntısı ele geçirdik (Şekil 11). Burcun tam aksi yönünde Orta Frig burcunu uzatan ya da onun yerine yapılmış ilave bir yapı bulunuyordu (Şekil 10'da no.7: pembe). Yapının tam üzerinde bulunan iç kaledeki Mozaikli Bina'dan alınmış ve yeniden kullanılmış yarım daire biçimli sütun kaideleri yapının içine eklenmişti. Kompleksin büyük bölümü 4. yüzyılın

Şekil 11: Alan 1'in görünüşü, batıya bakış. Kerpiç yıkıntısı ortada görülebilir durumda. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

Şekil 12: Alan 1'in görünüşü, batıya bakış, iç kaledeki sokağın girişi görülebilir. Fotoğrafçı Brian Rose.

başında meydana gelen depremlerle zarar görmüş olmasına rağmen, bazı duvarlar Helenistik ve Roma dönemlerinde de ayakta kalmaya devam etti.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi güney kapıdan başlayarak iç kalenin merkezinden geçen bir sokağın varlığı uzun zamandan beri farz ediliyordu. Fakat ger-

çekte bunu destekleyen çok az kanıt bulunmaktadır. Eğer bu sokak gerçekten var idiyse Erken ve Orta Frig dönemlerinde iç kalede, sokağın batısında ne bulunuyordu? Höyüğün ortasında, Rodney Young tarafından 1950'lerde gün yüzüne çıkarılan Teras Bina kompleksinin hemen batısında bulunan bir açmayla

(Alan 4) bu soruların cevaplarını bulmayı umuyoruz (Şekil 14). Bu alanda kazı yapmak pek kolay değil, çünkü Erken Frig tabakaları yer seviyesinden yaklaşık 8 m derinde bulunduğundan işçi ekibinin bu kadar derin bir açmadan büyük miktarda toprak çıkarabilmesi için açmanın da yeterince büyük olması gerekiyor.

Bu yaz, Catalin Pavel yönetiminde ve Penn AAMW lisansüstü öğrencisi Janelle Sadarananda ile Selen Soysal ve Işık Abacı asistanlığında 20 x 10 m'lik bir açmada çalışmaya başladık (Alan 4). Açmanın boyutlarının büyük olması sebebiyle ancak Roma dönemi tabakalarına erişebildik. Buradaki çalışmalarımızın tamamlanması için muhtemelen iki yıl daha gerekecek (Şekil 14, 15).

Bu alanda açığa çıkardığımız en erken dönem M.S. ikinci yüzyılın başına tarihlenir. Burada içinde çok sayıda yanmış boynuz parçası olan 1,40 m çapında yuvarlak bir fırın bulundu. Fırının önündeki küllü çukurda dört adet boynuz parçası daha ele geçirilirken, fırının daha yukarısındaki bir tabakada bulunan Asklepios'a ait bir mermer figürin de muhtemelen bu döneme tarihlenmektedir.

Ancak, en önemli buluntular, Gordion'da pek bilinmeyen bir dönem olan Orta Çağ'dan kalmaydı. Orta Çağ'da 13. yüzyıldan 14. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir döneme ait beş yerleşim tabakası ile karşılaştık. Buradaki ana aktivite depolamaydı; burada açık alana yayılmış ve pek çoğunun içi tekrar tekrar kireçle sıvanmış kırk sekiz çukur bulunuyordu. Yaklaşık bir düzine bağlamda domuz kemiklerinin ele geçirilmesi, burasının Selçuklu döneminde işletilen bir Hristiyan yerleşimi olduğunu düşündürür.

Çukurların bazıları çan biçimliydi ve muhtemelen tahıl depolamak için kullanılmışlardı. Bu çukurların en büyüğünün 350 kg'a kadar depol-

Şekil 13: Alan 1'de sokağı sınırlayan Orta Frig duvarı. Duvar Eda Kaygusuz ve Hüseyin Erol tarafından ölçüldü. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

ama kapasitesi vardı. Burada pirincin yayılmasının başlangıcına dair kanıtlar ele geçirildi. Ayrıca uzak mesafeli ticaretin varlığını gösteren balık kemikleri de bulundu. Çukurlarda deve kemiklerinin bulunması beklenmedik bir keşifti (Şekil 16). Bu kemikler Orta Çağ Gordion'unda develerin varlığına dair bulduğumuz ilk kanıttı. Deve kemiklerinin bazılarında kesim izleri vardı. İçlerinden biri muhtemelen aslan ya da kaplan gibi kedigillerden bir hayvanın dişleriyle donatılmış bir objeyle süslenmiş iki adet deve kafatası da ele geçirildi. Bu alanla ilişkili seramiklerin bir kısmı yüksek kaliteliydi ve aralarında parfüm şişeleriyle kazıma desenli ve mine işlemeli seramikler de bulunuyordu. Selçuklu döneminden kalma, parça parça halde iki fırın da açığa çıkarıldı, ancak bunlar bizim açmamızın doğusunda Young'ın kazı yaptığı alanda ortaya çıkarılan çok sayıda orta çağ fırınıyla karşılaştırıldığında belli ki onlar kadar sağlam değildiler. Erken ve Orta Frig dönemlerinde bu alanın besin üretim merkezi olarak kullanılması

durumunun Selçuklu döneminde de, her ne kadar bu dönemde yerleşim yeri oldukça küçülmüş olsa da, devam etmesi dikkate değerdir.

Geçen yılki bültende değindiğimiz Teras Binası'ndaki (Alan 2) 2014 sondajıyla ilgili tartışmamıza dipnot eklememiz gerekiyor. Teras Binası'nın tabanından 4,5-5,5 m aşağıda ortaya çıkardığımız en erken öğeler yıkılmış bir bina ile en azından 2,5 m çapında, büyük bir fırındı. O zaman bu öğeleri geçici olarak Erken Demir Çağına (yaklaşık M.Ö. 11. yüzyıl) tarihlemiştik, ancak bu alanda bulunan seramiklerin sistematik analizleriyle yeni radyokarbon testleri birleştirildiğinde, her iki öğenin de yapım tarihinin Erken Tunç Çağı olduğunu gösteriyor. İç kalede şimdiye kadar bu kadar erken bir döneme ait çok az şey bulunmuştu. Sondajla ortaya çıkarılan kanıtlar az da olsa, bunları İç Kale Höyüğü'nde M.Ö. üçüncü binyılın sonlarında yerleşimin varlığına dair verilerimize memnuniyetle ekleyebiliriz.

Şekil 14: Alan 4 açması, kuzeydoğuya bakış. Fotoğrafçılar Lucas Stephens ve Gebhard Bieg.

Jeofizik Araştırmaları

2007'den beri Erken, Orta ve Geç Frig dönemlerindeki Gordion'un şehir planını yeniden yaratmak için çok büyük titizlik gösterdik. Amacımız özellikle yönetici, sanayi ve yerleşim bölgeleri arasındaki fiziksel bağlantıları anlayabilmek için antik sokak sistemlerini belirlemektir. Bu amaca ulaşabilmek için yeraltında bulunan duvar ya da sokak gibi öğelerin kazı yapılmadan belirlenmesini sağlayan uzaktan algılama sisteminden büyük ölçüde faydalandık. Her ne kadar birkaç farklı uzaktan algılama tekniği kullanıyor olsak da, bunlardan ikisi özellikle bize çok faydalı oldu: kerpiç ya da taş gibi

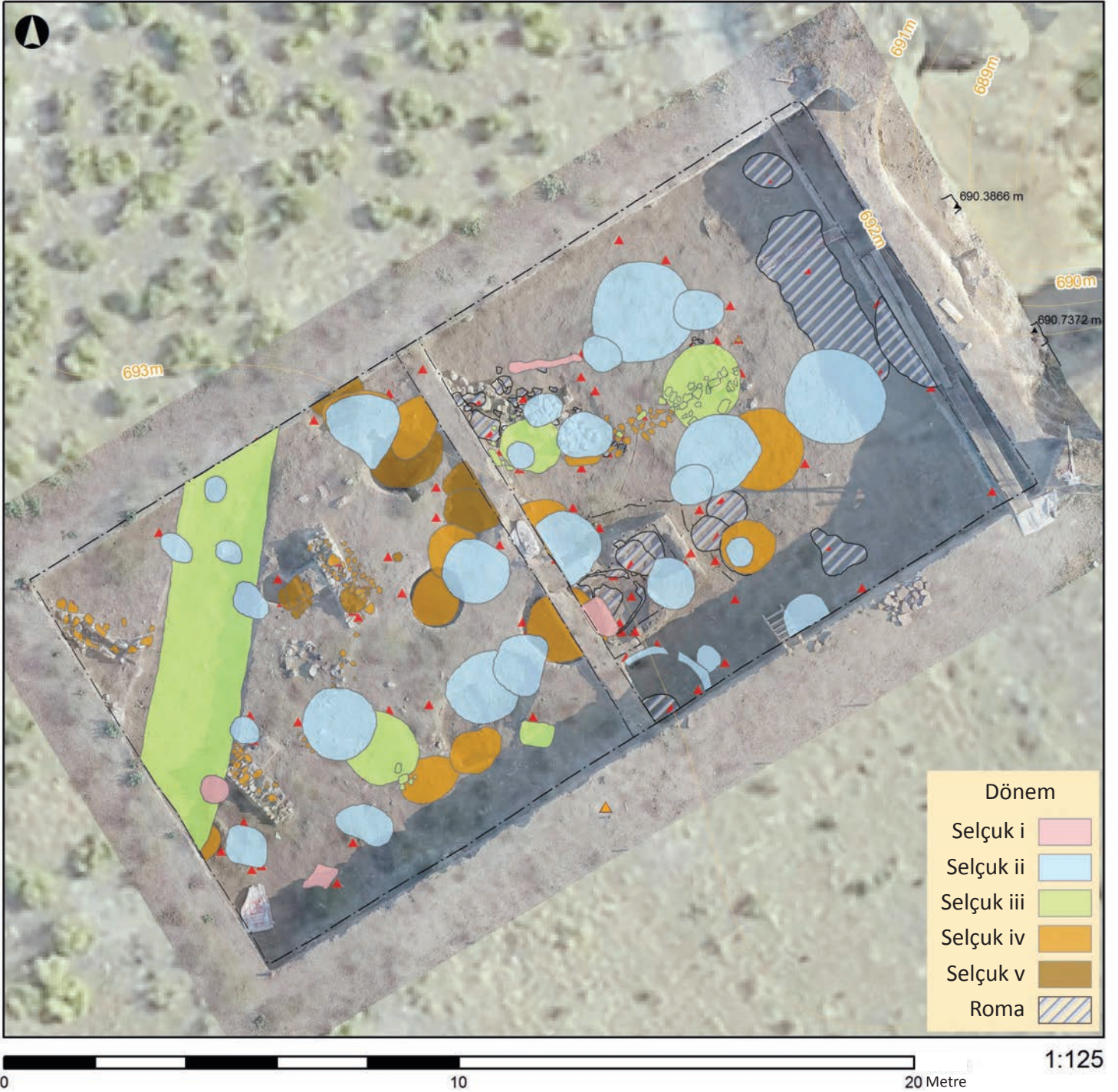
manyetik anomalileri yaklaşık 3 m derine kadar belirleyebilen manyetik arama ile toprak altındaki bir objenin elektrik akımlarına karşı öz direncini ölçerek 8 m derinliğindeki öğeleri bile belirlememize yarayan elektrik öz direnç.

2015 yılındaki bütün jeofizik araştırmaları, hem magnetometre hem de elektrik öz direnç, 2007'den bu yana Gordion'un uzaktan algılama programını yöneten Almanya Freiburg'daki GGH'den Stefan Giese ve Christian Hübner tarafından yapıldı. 2014 sezonunun sonunda Gordion'un iki mesken bölgesi olan "Aşağı" ve "Dış" Şehirlerin, iç tarafında savunma duvarı bulunan 3,5 m genişliğinde bir savunma hendeğiyle

çevrelendiğini belirleyebildik (Şekil 17). Mesken bölgeleri yaklaşık olarak aynı büyüklükte, yani 44-45 hektardı (109-111 akre). Bu nedenle de, 13 hektar (32 akre) olan İç Kale Höyüğü'nün kendisiyle karşılaştırıldığında alışılmadık biçimde büyüktüler.

İç Kale Höyüğü'nün kuzey ve güneyinde konumlanan Aşağı Şehir'in çevresini tamamen tanımlayabilmiş olmamıza rağmen Dış Şehir'in sınırları hala belirsizliğini koruyordu ve bu belirsizliği gidermek de bu yılki araştırmaların birincil hedefi haline geldi. Manyetik arama ve elektrik öz direncin birlikte kullanılmasıyla Dış Şehir'in batı ucunda kerpiçten yapılmış anıtsal bir kale

Alan 4 planı

Şekil 15: Alan 4'teki Selçuklu dönemi çukurlarının planda evrelerine göre renklerle gösterilmesi. Planı çizen David Bescoby.

olduğunu düşündüğümüz bir yapının sınırlarını ortaya çıkarmayı başardık (Şekil 17, sol). Kalenin boyutları en azından 100 x 70 m iken yüzeyde, bu alanın içinde, muhtemelen kalenin bir

parçası olan Orta Frig dönemine ait bir kesme taş sırası görülüyor. Dış Şehir'in güney tarafındaki savunma hendeğini de belirledik. Her ne kadar bu mahal- lenin güneydoğu sınırını belirlemek için

bir yıla daha ihtiyacımız olacaktıysa da, mahallenin boyutu ve şekli artık daha anlaşılabilir halde.

İç Kale Höyüğü'nde Teras Binası'nın doğusunda öz direnç yöntemi de verimli

sonuçlar verdi. Artık terasın tamamının temellerine 4 m yüksekliğinde taş dolgu yerleştirilmesiyle oluşturulduğu açıktır. Dolayısıyla bu veriler geçen yıl bu bölgede yapılan sondajdan elde edilen sonuçları doğrulayarak M.Ö. 9. yüzyıldaki Frig inşaat faaliyetlerinin ne kadar geniş çaplı olduğunun da altını çizer.

Gordion Sergisi: Kral Midas'ın Altın Çağı

Bültenin başında bahsettiğimiz gibi, 2015 sezonunun büyük bir bölümünde Şubat 2016'da Penn Müzesi'nde açılacak olan Gordion ve komşularıyla ilgili serginin hazırlıklarıyla uğraştık. "Kral Midas'ın Altın Çağı" isimli sergide Türkiye'deki dört müzeden ödünç alınan 120'den fazla eser sergilenecek. Eserlerin ödünç alınacağı müzeler Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Gordion Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Antalya Arkeoloji Müzesi'dir. Serginin ana konusu olan MM Tümülüsü ("Midas Tümülüsü (Mound)", yaklaşık M.Ö. 740) 1957'de Penn tarafından kazılmış olup Türkiye'deki en büyük tümülüslerden biridir (53 m yüksekliğinde). Tümülüsün içinde hala ayakta olan dünyanın en eski ahşap yapısı bulunmaktadır (Şekil 18) ve bu yapının içinde de Midas'ın babası olduğu düşünülen bir erkeğin cenaze merasimi sırasında buraya yerleştirilen hediyelerin hepsi eksiksiz bir şekilde bulunmuştur. Buradaki buluntuların büyük bir bölümü ile çakıl taşı mozaik panellerinden biri (Şekil 7) sergi için Penn'e gidecektir. Ziyaretçiler M.Ö. 6. yüzyılın sonu / 5. yüzyılın başına tarihlenen bir grup Lidya mezarında bulunmuş ve şu anda İstanbul'da olan bazı objelerle Likya'daki bir tümülüste ("Bayındır Tümülüsü D", yaklaşık M.Ö. 700) ele geçirilen birkaç gümüş buluntuyu da görebilecekler. Sergideki önemli eserlerden biri de Delphi Arkeoloji Müzesi'nden ödünç alınmış

Şekil 16: Alan 4'teki deve kemiklerinin Selen Soysal, Janine van Noorden ve Catalin Pavel ile kazılması. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

ve muhtemelen M.Ö. sekizinci yüzyılın sonlarında Midas tarafından Apollon'a adanmış tahtın bir parçasını oluşturan fildişi hayvan terbiyecisi figürinidir (Şekil 19).

Sergi sayesinde Demir Çağı ve Arkaik dönemlerde (yaklaşık M.Ö. 950-540) Friglerin etkileşime girdiği diğer büyük Yakın Doğu krallıkları ve ülkelerine de dikkati çekebilme şansımız olacak. Bu ülkeler arasında Asur, Urartu, Suriye'nin kuzeyindeki Geç-Hitit şehir devletleri, Pers İmparatorluğu, Lidya ve Yunanistan sayılabilir. Bu bölgeler de sergideki açıklamalarda yer alacak ve bu vesileyle koleksiyonumuzdaki nadir görülen, benzersiz değerli eserlerin bir araya getirilmesi sağlanacak. Bu eserler arasında M.Ö. 9. yüzyıldan kalma bir Asur kabartması ile Rusya'nın güneyindeki bir yerleşim yeri olan Maikop'tan altın aplikleri olan büyük bir tabut örtüsü de bulunmaktadır. Bu on aylık sergi 13 Şubat 2016'da açılacak. Türkiye Kültür ve Tur-

izm Bakanlığı'na ve Yunanistan Kültür Bakanlığı'na bu objeleri ödünç vermede cömert davrandıkları için minnettarız.

Gordion Kültürel Miras Eğitim Programı

Gordion ekibi yerleşim yerinde yılda sadece iki ay kalıyor. Bu da demek oluyor ki, antik kalıntıların korunması ve tanıtımının yapılması için bölge halkına bel bağlamamız gerekiyor. Bu nedenle, Gordion'un Yardımcı Direktörü Ayşe Gürsan-Salzmänn, bölgedeki çocukları kültürel mirasın korunması hakkında eğitmek için yeni bir program başlattı. Bu tür yerel halka sosyal yardım programları eskiden arkeolojik kazı ekiplerince ihmal ediliyordu. Fakat tarihi koruma programlarımızın gelecekte de devam edebilmesini garantilemek için artık bu sosyal yardım programlarını stratejik planlarımıza katmamız gerekiyor.

Bu yıl programın ikinci yılıydı ve

Şekil 17: Uzaktan algılama yöntemiyle belirlenen Gordion surları. Dış Şehir’le ilgili yeni veriler solda. Planı çizen GGH.

Şekil 18: MM Tümlüsü'ndeki ahşap mezar odası, M.Ö. 740. Fotoğrafçı Richard Liebhart.

Gordion'un çevresindeki iki köyde yaşayan sekiz lise öğrencisini programa kattık. Yine Ayşe Gürsan-Salzman ve Ankara Müzesi Müdür Yardımcısı Halil Demirdelen'in yürüttüğü bu proje, Penn Müzesi'nden Naomi Miller ile Penn arkeoloji lisansüstü öğrencisi Janelle Sadarananda ile Ankara Üniversitesi'nde adli antropoloji öğrencisi Özlem Mehder asistanlığında sürdürüldü (Şekil 20).

Programın amacı yerel lise öğrencileriyle onların ailelerine Gordion'un tarihi ve çevresi hakkında bilgi vermektir. Kültürel miras eğitiminin hedefi bu kişilerin genel olarak kendi miraslarına değer vermelerinde esin kaynağı olmak ve özellikle de Gordion'un sit alanı olarak korunmasında bir hassasiyet yaratmak. Diğer aktivitelerin yanı sıra programda Gordion'un İç Kale Höyüğü'nün detaylı bir şekilde gezilmesi ve bu sırada İç Kale Kapısı'nda 10 m yükseklikteki korkuluğun üzerinde koruma tekniklerinin tartışılması da bulunuyordu. Ayrıca, Kaman Kale, Juliopolis ve Boğazkale sit alanlarına geziler düzen-

lendi ve bu gezilerin ardından öğrenciler, atalarının yuvaları haline getirdiği Anadolu platosunda bulunan kültürel mirasın zengin çeşitliliğiyle ilgili raporlar sundular.

Yayın, Eleman Kadrosu ve Önemli Konuklar

Bu yıl Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Müze Müdürü Enver Sağır ile Müdür Yardımcıları Halil Demirdelen ve Emel Yurtagül'ün, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanı Melik Ayaz'ın, Penn Müzesi'nden gelen ve Williams Direktörü Julian Siggers'in, Korinth Kazıları eski direktörü ve Penn Müzesi denetçisi Charles Williams'in, Penn Müzesi Galeriler Yönetici Direktörü Dan Rahimi'nin ve Penn Müzesi Geliştirme Direktörü Amanda Mitchell-Boyask'ın oluşturduğu delegasyonun düzenli aralıklarla gerçekleştirdikleri ziyaretlerden son derece yarar sağladık (Şekil 8). Penn Müzesi denetçisi Peter C. Ferry'nin ailesini,

eşi Lily ile çocukları Oliver ve Lucy'i, iki hafta boyunca ağırlama şansına sahip olduk. Hepsi bu ekibin ayrılmaz birer parçası oldu.

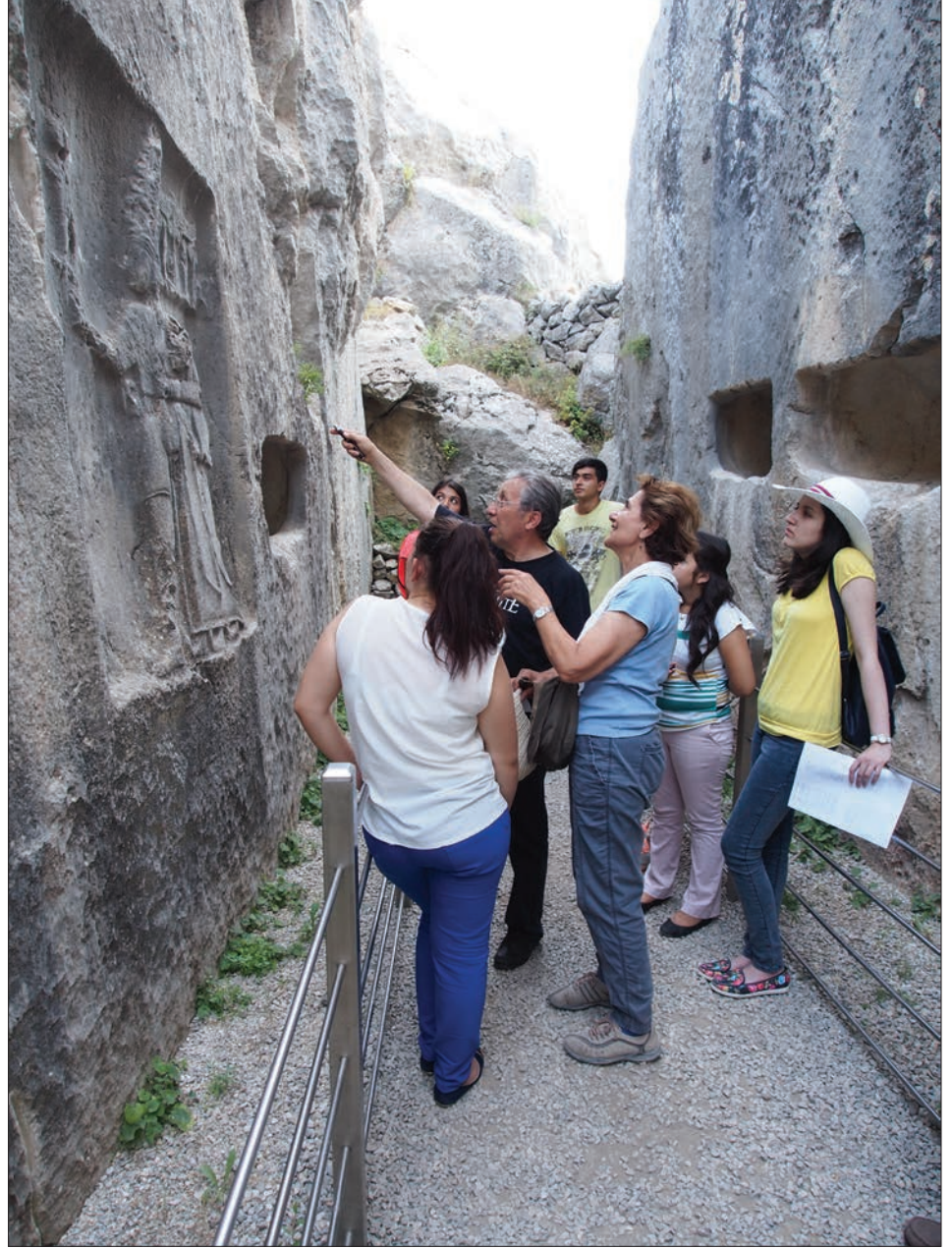
2015 sezonundaki çalışmalarımız temsilcimiz Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Sayın Melek Yıldızturan'ın enerjik destekleriyle kolaylaştı. Kendisiyle iki yıl üst üste çalışma zevkine eriştik. Meslektaşları Mustafa Metin ve Mehmet Akalın da sezon boyunca değerli yardımlarını esirgemediler. Ayrıca Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, özellikle Genel Müdür Sayın Abdullah Kocapınar'a, Kazılar ve Yüzey Araştırmaları Dairesi Başkanı Sayın Melik Ayaz'a, Sayın Mustafa Bozdemir'e, Sayın Gökhan Bozkurtlar'a, Sayın Umut Görgülü'ye ve Sayın Nilüfer Ertan'a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Surkon'dan Ahmet Kadioğlu bu sezonki çalışmada çok önemli bir rol oynadı. Kendisinin şirketi işçilerimize İç Kale Kapısı'ndaki korkulukta bulunan gezer vinci nasıl monte edip kullanacaklarını gösterdi. Hem Polatlı Kaymakamı

Şekil 19: Delphi Arkeoloji Müzesi'ndeki fildişi aslan terbiyecisi, yaklaşık M.Ö. 700. Bu eser muhtemelen Midas'ın tahtına aitti ve 2016'da Penn Müzesi'ndeki Gordion sergisinin bir parçası olacak. R. Colonia, The Archaeological Museum of Delphi (2006), p. 30'dan alıntı.

Sayın Mahmut Nedim Tunçer, hem de Belediye Başkanı Sayın Mürsel Yıldızkaya cömert destekte bulundular. Polatlı Belediye Başkanı Yardımcısı Sayın Hasan Cemal Eraslan, höyüğü birkaç defa ziyaret etti, bu sırada Gordion civarında kurulması düşünülen arkeoparkın planlarını tartıştık. Yeni program bölgedeki eserleri korumayı, yerel halkı bölgenin kültürel mirasını korumada paydaş hale getirmeyi ve onları bölgenin arkeolojisi hakkında eğitmeyi amaçlıyor. Bu, yukarıda değinilen çocuklar için kültürel miras programını başarılı bir şekilde tamamlıyor.

Kazı evi Tunç Çağı'ndan Hellenistik döneme kadar yayılan dönemlerle ilgili çeşitli konularda taslaklar üzerinde çalışan araştırmacılarla doluydu (Şekil

Şekil 20: Yazılıkaya'da Ayşe Gürsan-Salzmänn ve Halil Demirdelen tarafından yönetilen Kültürel Miras Eğitimi programı. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

21). Bunların arasından Askold Ivantchik ile Lada Sementchenko Küçük Höyük'teki Pers ok uçları üzerinde, Gareth Darbyshire demir objeler üzerinde, Carolyn Aslan Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı seramikleri üzerinde, Kathleen Lynch ve asistanı Sarah Beal Yunan seramikleri üzerinde, Beth Dusinger kreasyon mezarlar üzerinde, Gül Gürtekin Demir Lidya seramikleri üzer-

inde, Caitlin Clerkin ve Andrea Berlin Helenistik dönem seramikleri üzerinde, Scott Redford Selçuklu seramikleri üzerinde, Susanne Berndt Boyalı Ev'de bulunmuş freskler üzerinde, Jane Hickman Frig takıları üzerinde, Ömür Harmanşah Erken Frig ortostatları üzerinde, Richard Liebhart Tümülüs MM'nin mimarisi üzerinde, Penn lisan-süstü öğrencileri Sam Holzman (tek-

stiller ve kaplumbağa kabuğundan lirlere üzerinde), Kate Morgan (Frig tekstil üretimi üzerinde), Peter Cobb (Frig seramikleri üzerinde) ve son olarak da Lucas Stephens da hava fotogrametrisi kullanılarak Gordion'un çevresindeki peyzajın üç boyutlu dijital haritasını oluşturma konusunda çalışıyordu. Gelecek yıl, kemik ve fildişi objeler üzerine Phoebe Sheftel'in ve Gordion'un antik çevresi üzerine John (Mac) Marston'ın olmak üzere iki monografin daha yayınlanması planlanıyor.

Kayıt görevlisi Iris Fernandez'e (ISAW/NYU), yardımcısı Ken Jordan'a, fotoğrafçı Gebhard Bieg'e, illüstratörler Emily Miller ve Cem Küncü'ye (Ankara Üniversitesi), yüzey araştırması ve haritalandırmayı yapan Joseph Nigro (NASA) ve David Bescoby'e, hayvan kemikleri analizi yapan Janine van Noorden'a (Groeningen Üniversitesi), arkeobotani uzmanı Naomi Miller (Penn) ve Lucas Proctor'a (Connecti-

cut Üniversitesi), seramik analizi uzmanı Cem Küncü'ye (Ankara Üniversitesi), fiziksel antropolog Tuğba Gencer'e (Bilkent Üniversitesi), jeofizikçi Stefan Giese ve Christian Hübner'a (GGH) ve son olarak da arşivci Gareth Darbyshire'a (Penn) derin şükranlarımızı sunuyoruz. Onlar olmasaydı bu yazki işler bu kadar düzgün işleyemezdi. Penn lisans öğrencileri Braden Cordivari ile Emma McNamara kazıda neredeyse her alanda asistanlık yaptılar.

Mimari konservasyon Elisa del Bono'nun yönetiminde, Angelo Lanza, Giuseppe Bomba ve Renzo Durante'nin asistanlığında yürütüldü. Semih Gönen ile David Biggs özellikle Erken Frig Kapısı'nın konservasyonu ile ilgili mühendisliğe dayalı uzman görüşlerini sundular. Obje konservasyonları stajyerler William Shelley (UCLA/Getty), Eda Kaygusuz (Marmara Üniversitesi) ve Pshtiwan Ahmed Ibrahim (Irak Antik Eserler ve Miras Koruma Enstitüsü,

Erbil) ile birlikte Jessica Johnson (Smithsonian) ve Cricket Harbeck'in uzman denetiminde gerçekleşti. Pshtiwan, Irak Enstitüsü'nden gelen ikinci stajyerimizdi ve gelecekte daha fazlasının gelmesini dört gözle bekliyoruz.

Frig sur duvarlarının kazısı (Alan 1) Sarah Leppard ve Simon Greenslade ve yardımcısı Hüseyin Erol (Hacettepe Üniversitesi) ve zaman zaman asistanlık yapan Eda Kaygusuz (İstanbul Üniversitesi), Braden Cordivari (Penn) ve Emma McNamara (Penn) tarafından yürütüldü. Teras Binası'nın batısındaki açmanın (Alan 4) başkanlığını Catalin Pavel, asistanlığını da Selen Soysal (Ankara Üniversitesi), Işık Abacı (İstanbul Üniversitesi) ve Penn lisansüstü öğrencisi Janelle Sadarananda yaptı. Ken Jordan seramik deposunun organizasyonu konusunda vazgeçilmez destek verirken, bekçimiz ve ev yöneticimiz Zekeriya Utğu her şeyin verimli bir şekilde çalışmasını sağladı.

Sözlerimizi tamamlamadan önce

Şekil 21: 2015 Gordion Projesi ekibi. Fotoğrafçı Gebhard Bieg.

şunu da belirtmek isteriz ki, bu yazki başarılarımızın hiçbiri sizin cömert desteğiniz ve teşvikiniz olmadan gerçekleştirilemezdi. Pennsylvania Üniversitesi Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi, C.K. Williams II Vakfı, Selz Vakfı, Loeb Klasik Kütüphanesi Vakfı, Luther Replogle Vakfı, Merops Vakfı ve J.M. Kaplan Fonu'na özellikle bize verdikleri desteklerden dolayı teşekkürü borç biliriz. Özellikle Suriye ve Irak'ın kültürel mirasının bu kadar hızlı bir şekilde yok olduğu böylesi bir zamanda geçmişin korunması için yaptığınız yatırımdan

dolayı size minnettarız.

Vardığımız sonuçları bu yıl içinde hem A.B.D. ve Gordion'daki konferanslarda hem de Penn Müzesi'nin Gordion sergisinde pek çoğunuzla paylaşmayı umuyoruz. İnternet sitemizde projeye ilgili en güncel bilgileri bulabilirsiniz:

<http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/>

sizi Gordion'da ağırlamayı dört gözle bekliyoruz!

En içten dileklerimizle,

Brian

C. Brian Rose

James B. Pritchard Arkeoloji Profesörü,
Pennsylvania Üniversitesi;
Gordion Arkeoloji Projesi Direktörü

Ayşe

Ayşe Gürsan-Salzmänn, Penn Müzesi
Gordion Arkeoloji Projesi Yardımcı Direktörü

Gordion Dostları; alan koruma, saha çalışması ve en son keşiflerin yayınlanması da dâhil olmak üzere devam etmekte olan Gordion kazı projesini desteklemektedir. Tüm Gordion Dostları sezon boyunca sürdürülen çalışma ve sonuçları ile ilgili yıllık bülten alacaktır. Gordion Dostları, Gordion'a özellikle davetlidir ve alanda, kazı sahasında ve müzede rehberli turlar da düzenlenecektir. Ne boyutta olursa olsun, yapılacak her katkı alanı korumamıza ve hakkında duyurular yapmamıza yardımcı olacaktır. Gordion'u vergiden düşebileceğiniz bağışlar ile destekleyebilirsiniz. Destekleriniz için; <http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/hakkimizda/gordion-dostlar> sitesine başvurabilirsiniz.

